

CURT WITTLIN

La sisena part del *Dotzè* de Francesc Eiximenis com a complement ètic a les *Ordinacions de la Cort* del Rei Pere el Cerimoniós

L'any 1336, tant Pere d'Aragó com Jaume de Mallorca eren els protagonistes de grans festes. Per Pasqua, Pere es cenyí la corona, que portà cinquanta-un anys. Cap a la fi de l'any, Jaume —major d'edat i coronat des de l'any anterior— es casà amb la germana del rei Pere. Podria ser que les *Leges palatinae* haguessin estat un obsequi per a la coronació.¹ Aquest reglament intern de la cort mallorquina, un cop revisat pel Consell, fou promulgat en maig del 1337, el mateix any que va néixer el primer fill de Jaume, jurat com a hereu de la corona sis mesos després.

Aquest nou arrelament de la dinastia mallorquina no hauria agradat gens al rei Pere. Segons les disposicions de Jaume I, les possessions del rei Sanç de Mallorca haurien hagut de tornar a la Corona d'Aragó quan aquest es va morir sense hereu. Però Pere buscarà onze raons addicionals per justificar, l'any 1343, la seva invasió i annexió de l'illa. Jaume ja havia fugit corrents a demanar ajuda al rei de França. Usant els diners rebuts d'aquest per haver renunciat a la baronia de Montpeller, intentà recuperar Mallorca per la força, però morí a la batalla de Lluçmajor, el 1349.

1. Fugint a París, Jaume es va emportar una còpia de luxe de les *Leges*, la qual acabarà a la biblioteca dels jesuïtes a Anvers. Allà la va descobrir el pare Papebroch, editant-la l'any 1743 en les *Acta Sanctorum* (sic!). Nova edició, amb traducció castellana i facsímil del manuscrit, a cura de Lorenzo Pérez Martínez, Palma de Mallorca, 1991.

Al castell de l'Almudaina, el rei Pere va trobar una còpia de les *Leges palatinae*. Convençut que les podria adaptar per fixar el protocol de la seva pròpia cort, les féu traduir tot seguit, mot a mot, amb pocs canvis. La traducció anònima fou ratificada pel Consell reial i promulgada en novembre del 1344, amb el títol *Ordinacions fetes per lo senyor en Pere terç d'Aragó sobre lo regiment de tots los officials de la sua cort*.²

Eiximenis no tenia encara vint anys quan el rei Pere introduí les *Ordinacions* com la seva legislació. No sabem ni quan ni com descobrí que es tractava d'un plagi de les *Leges* de la desapareguda cort de Mallorca. Aviat constatà que el Cerimoniós –que consultava ben sovint aquest manual, retocant-lo de sa pròpia mà– i els seus oficials estaven preocupats per minúcies protocol·làries externes, i no reflexionaven mai sobre les qualitats humanes necessàries per a una execució modelica de les seves obligacions diàries. No trobava en les *Ordinacions* referències al comportament ètic del personal de la cort, a la seva responsabilitat cívica, a virtuts cristianes. Les *Ordinacions*, compilació de 'job descriptions' burocràtiques, es limitaven a reglamentar detalladament els deures de cadascú dels quatre-cents empleats de la cort. Per exemple:

Tota hora que'l dit boteller al desús dit coper nostre les damunt dites coses per beure a nós aministrarà, aytantes vegades dels desús dits aygua e vin –separadament o ensemps– no tart de tastar, per tal que si aquí alguna cosa nociva –la qual cosa Déu no vuylla!– hi havia, pusca esquivar e la salut a profit de nostres sortzmesos conservar. No oblit, ans sàviament e diligent se guart, que negun al qual per son offici no pertanga –e mayorment estrany– al repositari o dreçador –lo qual 'la taula de l'argent' és nomenada– de vin e d'aygua en la dita taula o en altre loch ministrada a trear e tastar no jaquesca e d'aquí en nenguna manera pertractar.³

2. La insinuació que Pere fou l'autor del llibre es referma a l'inici del text, «Nós, en Pere...», seguit dels seus títols, però de cap verb. Edició de Pròsper de Bofarull, CDIACA, vol. 5, Barcelona, 1850. Nova edició, a cura de Francesc M. Gimeno, en premsa, a València (on es preserva el manuscrit que ha estat annotat pel rei mateix). Quant a la voluntat de Pere que es consideri un secret que les *Ordinacions* són la traducció de les *Leges*, veg. nota 33, i el meu estudi «Francesc Eiximenis and the State Secret of King Peter's *Ordinance for Court Officials*», *Catalan Review*, 16 (2002), pàgs. 229-242.

3. Ed. Bofarull, pàg. 21, amb millores tipogràfiques. Traducció literal de «Quoties praedictus Botellarius praedicto Scutifero nostro praedicta pro potu nostro ministrabit, toties de praedictis aqua et vino, separatim vel mixtim, non omittat praegustare, ut si ibidem aliqua nociva (quod Deus avertat) existeret, valeamus evitare et salutem ad commodum subsectorum conservare. Nec immemor

En la sisena part del *Dotzè*, sobre els «officials dels reys e dels grans senyors»,⁴ Eiximenis vol oferir un complement ètic i moral a les àrides disposicions administratives de les *Ordinacions*. No es refereix mai obertament a aquest llibre —en codi, sí, com veurem—, però sense aquest rerafons no sabríem explicar les grans diferències observables entre els cap. 676 a 773 del *Dotzè* i els vint-i-sis capítols de les distincions I.4 a I.8 del *Communiloquium* de Joan de Galles, manual usat per Eiximenis com a model del *Dotzè* i com a pedrera per a treure'n citacions.⁵

En els primers quatre capítols recorda al lector l'estructura de tot el *Dotzè*, basada en el fet que hi ha sis «espècies de principat e de senyoria o de regiment», atès que algú pot senyorejar «sobre si mateix..., en una casa solament..., a alguna ciutat..., a alguna província..., a un regne..., a tot lo món».⁶ La quarta espècie és dividida, al cap. 679, en deu maneres de servir el rei: «Fer justícia..., exeguir-la..., administrar comptes..., servir el rei per sa cambra..., o per sa taula..., o per ses cavalcadures..., o per sa capella..., o per sa confessió..., o per sa almoyna..., o per fet d'armes...». Eiximenis menciona en cada categoria alguns oficis concrets, però redueix el llistat tot seguit a tres grups: «Aquells

---

existat, imo caute praccaveat et attente, ne aliquem ad quem ex officio minime pertineat, et maxime extraneum, repositorio seu dressatorio (quod in proximiori loco mensae, quo fieri poterit bono modo, esse volumus) panis, vini et aquae Nobis in mensa [apponendorum] sinat appropinquare vel eorum aliquid quoquomodo pertractare» (*Acta Sanctorum*, reed. 1876, mes de juny, vol. 3, par. 38). Observeu la introducció de la designació «taula de l'argent», i l'omissió de la indicació on s'ha de col·locar. No s'ha traduït el verb important *appropinquare* o cal llegir *acercar* en lloc de «a trear».

4. Cito el vol. 4 de les *Obres Completes de Francesc Eiximenis*, editat a cura de C. Wittlin i nou col·laboradors, Girona, 1987, pàgs. 3-223. El vol. 3, amb els cap. 469-675, data del 1986. El vol. 1 del *Dotzè* s'ha publicat l'any 2005, a cura de Xavier Renedo.

5. Sobre la importància del *Communiloquium* per al nostre autor, vegeu C. GUARDIOLA, «Juan de Galles, Cataluña y Eiximenis», *Antonianum*, 64 (1989), pàgs. 331-365; A. HAUF, «Eiximenis, Joan de Salisbury i Fr. Joan de Galles, O.F.M.», reed. dins *D'Eiximenis a Sor Isabel de Villena*, València-Montserrat, 1990, pàgs. 125-149; i C. WITTLIN, «Models i fonts per a l'estructura del *Dotzè* de Francesc Eiximenis», dins *Actes del Quart Col·loqui de la NACS*, Montserrat, 1985, pàgs. 103-120. Cito ací el *Communiloquium*, segons l'edició feta a Estrasburg l'any 1489. Hi ha una versió catalana, feta probablement a València cap a la fi del regnat de Pere III, però no fou usada per Eiximenis (veg. nota 19). Veg. Lluís Ramon i Ferrer, *Edició crítica i estudi de la «Summa de Collacions» de Joan de Galles*, tesi doctoral, Universitat de València, 1997.

6. Transcriu els noms llatins d'aquests regiments: «monastichus, yconomicus, politicus, despoticus, regalis et monarchicus», noms de tradició aristotèlica que Eiximenis afirma treure de *Mercurius*, ço és, Hermes Trismegist.

qui servexen a justícia..., a consell..., a la persona del príncep». Al cap. 773, darrer de la subdivisió, justificarà un cop més no haver parlat també de copers, botellers, sobrecoqs, uixers, sartres, etc.: «Dir de tots oficials seria cosa longa e infructuosa. Basta tractar dels principals, car per ço qui dit és d'aquests poden veure los altres, axí domèstichs a la casa del príncep com forans, ells com se deuen regir e governar en lur officis e regiment». Si ens demanem com els empleats subalterns poden «veure... com se deuen regir» observant els oficials principals, hem de concloure que Eiximenis no té en ment ací els detalls de la seva feina individual, sinó al seu comportament humà i ètic, qualitats de caràcter. Aquestes són les mateixes per a tots, des del més humil portador d'aigua, fins al poderós Cancellier. Per això diu al cap. 682: «Lo canceller no deu ensenyar negun vici als altres..., per tal quant és proposat a tots axí com a mirall de tota virtut».

No sorprèn, doncs, que Eiximenis parli primer del Cancellier, no dels majordomes i dels camerlencs, com fan les *Ordinacions*. D'altra banda està d'acord amb el manual que aquest oficial deu ser un «hom ecclesiàstic..., arquebisbe o bisbe», preferentment doctor en lleis. Però el rei Pere parla del Cancellier com si no fos més que el cap de la burocràcia de la cort, responsable de contractar el personal, de presidir les reunions del Consell, de «tornar els edictes del rei a forma còngrua de dret e de rahó», a més d'haver d'autoritzar el tresorer de pagar 15 lliures a tot domèstic que hagi perdut una mula en el servei del rei (pàg. III).

Eiximenis estableix des de l'inici que el Cancellier és el *cap* de tot l'aparat jurídic en tot el país, i que és «fre del rey, e *ull* del poble,⁷ e defensor e escut de veritat». Ja en la rúbrica del tot primer capítol de la secció (680) afirma que el Cancellier deu ésser «hom esforçat e de vigor, e no deu ésser mamot ne badoch ne boch ne bèstia ne ase», afegint dintre del text que el conseller reial

7. El programa d'usar parts del cos humà com a metàfores de les activitats dels oficials s'explica a la introducció a la quarta part del *Communiloquium*, usant, sense dir-ho, el *Policraticus* de Joan de Salisbury (el qual ho té de Plutarc). Eiximenis el va encara ampliar, però no sempre amb èxit, crec. Un exemple: «Lo cap contén cabells, per los quals és significada la temporalitat e béns de fortuna qui deuen ésser ab lo canceller... Deu, doncs, aver béns temporals qui sien seus e ab ell tostemps, ací com los cabells són en lo cap plantats ne-s lunyen d'ell si donchs no-ls ne arrancha hom ho no-ls talla». Aquesta banalització del tema religiós del cos místic es troba també al *Primer*, cap. 239 (citat a *Francesc Eiximenis: Prosa*, ed. Xavier Renedo i Sergi Gascon, Barcelona 1993, pàg. 37); i en el cap. 357 del *Dotzè*. Per a més detalls, veg. el llibre d'A. Hauf, pàgs. 136 ss., citat a la nota 5.

francés *Nebridius* havia dit que «canceller no devia ésser fembra ne bajocha ne galimoç». ⁸ En les *Ordinacions* no trobem en lloc tanta mestria verbal, ni opinions com la següent: Els cancellers han de ser doctors en lleis perquè «los prínceps (són) comunament ignorants en les leys, e en les canòniques, e furs e costumes de lurs súbdits...; e per tal quant [els cancellers] són clergues, no tembran molt als prínceps, ans los prínceps reebbran lur correcció axí com de pares» (680). Els cancellers deuen corregir els reis si aquests «fan res contra justícia», potser perquè volen complaure a la reina. Com a exemple d'això darrer, Eiximenis conta el cas d'una reina d'Anglaterra que volia fer acceptar com a canceller un parent seu indigne del càrrec. David Viera ha reconstruït recentment aquest cas històric amb metodologia modèlica. ⁹

En el cap. 681, Eiximenis demostra «Com lo canceller deu ésser hom benigne, dolç e tractable e sens pompa he ergull», però ja està parlant de jutges en general. Conta una llarga anècdota sobre un jurista pompós de Florència, visitat i punit per l'emperador Teodosi. ¹⁰ Al cap. 682 treu del *Fabulari* la faula com el lleó, rei dels animals, havia fet discutir als seus consellers sobre quí deuria ser canceller: el llop cruel, el cavall ergullós, el gos luxuriós, la guineu falsa, l'ase pagès, la bogia dissoluta, o l'elefant «generós, poderós, personat, piadós, benigne, espatxat e fort avist». ¹¹

L'esdeveniment relatat al cap. 683 té aspecte d'ésser històric, ben recordat en cercles monàstics catalans. En temps del papa Innocenci IV († 1282), l'arquebisbe de Marsella, Lotari, canceller del rei Carles de Sicília, havia firmat l'edicte amb el qual aquest deposà –sense tenir-ne el dret, com ben bé sabia

8. *Mamot i galimoç* surten també en el *Terç*: «Casa de galimoç... és caseta sens gall... e hostel de mamota e de babor», citat per Coromines, *DECat* 4.300, sota *gallimarsot*, 'gall sense cresta'. (S'equivoca relacionant *mamota* amb 'maimó' o 'mona'; és un derivat, no registrat en els diccionaris, de «mamó», 'que mama'.) En el cap. 588, Eiximenis parla d'un «canceller manyota que aparia esquaravat entre borres, car era hom rapat e embraçat», i al cap. 205 escriu: «Jurista ociós, e jutge pereós, e advocat embriach o somniós, és bacallar criminós», rimes que posa en boca del rei Eduard d'Anglaterra!

9. D. VIERA, «On the King's Chancellor: Chapter 680 of Francesc Eiximenis's *Dotzè del Crestià*», *Catalan Review*, 12 (1998), pàgs. 89-97. El cap. 585, intitulat «Com per prechs de muller príncep no deu lexar justícia», potser al·ludeix a un fet ocorregut a la cort de Joan I.

10. Eiximenis sembla familiar sobretot amb el tercer Teodosi, nascut a Espanya, legislador, pare de l'emperador Arcadi, destinatari d'una carta de sant Ambrós (avui numerada LI). Però és dubtós que hagués, un dia, passejat per Florència.

11. Compareu més endavant les discussions davant Jaume I sobre qui deuria ser conseller (cap. 719), i davant Jaume II sobre qui hauria de ser tresorer (cap. 752).

el canceller—l'abat de Sant Víctor de Proença. Segueixen dos capítols amb històries sobre dos cancellers llibertins (684s). Els dotze capítols següents demostren que el canceller ha de ser ric; així podrà resistir a la temptació d'acceptar suborns, evitant vuit menes de conseqüències nefastes (686-692). En el darrer capítol d'aquest grup, Eiximenis lamenta una situació que estava observant a València: les «morts acordades», fomentades per la llei que permetia a l'homicida evitar l'exili si podia provar que la mort fou el resultat desafortunat d'una baralla —i pagava al fisc cent lliures.¹² Eiximenis posa les seves opinions sobre com prevenir abusos d'aquest fur en boca d'un «doctor religiós famós». Ens sorprenen per una gran sensibilitat psicològica, la qual té en compte tant «la humana misèria» que sí pot conduir a morts no premeditades, com també el dret de la família del difunt de no haver de veure l'assassí passejar-se davant la seva casa el dia després de 'l'accident'.

En els cap. 201 a 209 del *Dotzè*, Eiximenis havia parlat dels administradors de la justícia d'una ciutat. Reprengué alguns punts en els cap. 582 a 596, dedicats a les virtuts del rei, entre les quals la justícia. Ara, en els cap. 693 a 712, tracta de l'aparat jurídic 'estatal', format per funcionaris reials, sotmesos al Canceller. Aquest, vista la seva gran responsabilitat, ha de ser «hom de gran oració» (694). Fra Francesc sap que una persona que es retira per a resar —avui diríem meditar— trobarà la calma interior que condueix a la «perspicàcia». Ho exemplifica amb *l'exemplum* de Demòstenes absolent la dona hostalera que no hauria degut tornar els diners que dos homes confabulats havien dipositat amb ella sinó si tornen plegats. L'anècdota fou divulgada per Valeri Màxim, però és obvi que Eiximenis la treu del *Communiloquium* I.4.3,¹³ atès que és també allà on ha trobat l'història que conta a continuació. És força instructiu observar els canvis que hi va fer. En lloc d'un *quidam pauper* que havia estat enganyat per *quidam vicinus dives*, però fou ajudat per un jutge *cuius cognomen erat 'Refugium pauperum'*, Eiximenis anomena els actors «Quadus..., Boet..., Timoteu de Parchia».¹⁴

12. Vegeu el fur XLII del rei Jaume: «Si alcú matarà altre en batalla, que pach per pena CC morabats» (ed. G. Colom i A. Garcia, vol. 7 dels *Furs* editats en *Els Nostres Clàssics*, pàg. 84).

13. Qui la té de «Petrus Alfonsi en lo seu tractat», com tradueix fra Francesc la referència que fa Joan de Galles, afegint-hi que el llibre es deia «*De iuis*» (serà més aviat la *Disciplina clericalis*).

14. «Quadus» sembla inspirat en *quidam* i és, doncs, preferible a la grafia «Chadus» usada quan el nom es repeteix. Però, ¿què va passar pel cap d'Eiximenis quan va inventar els noms Boet i Timoteu de Parchia?

Eiximenis acaba el cap. 695 amb la frase lapidària «Teodosius, emperador, féu ley general que negun no fos sentenciat a mort ans que per trenta dies no fos vist tot son fet e menat judicialment, e dada al criminós plena audiència». És obvi que voldria que aquesta llei (existeix?, és de Teodosi?) s'adopti en els regnes de la Corona d'Aragó.

Sorprèn que comenci el cap. 696 referint-se a sant Ambrós com «lo dit gloriós doctor» encara que no l'havia mencionat abans. Afirmar seguir, fins al cap. 698, el tractat sobre la negligència i subornabilitat dels jutges que Ambrós havia enviat a Teodosi, però no sembla tractar-se de la lletra LI. Joan de Galles sí que cita Ambrós en el cap. I.4.3, d'on Eiximenis treu, però, tan sols citacions de sant Gregori (per exemple, *Maiores crimina tarde credenda sunt*: «Los majors crims... deuen ésser creguts pus tart»). Tinc la impressió que fou fra Francesc qui havia escrit, un dia, un informe jurídic sobre l'administració de la justícia. Seguia esperant poder incorporar-lo en el *Setè* volum del *Cristià*, volum —mai escrit— al qual envia ara el lector amb sorprenent freqüència.¹⁵ No el vol citar molt ja ara, però n'aprofita algunes idees, potser les que expliquen les «set coses [que] torben dretura e veritat de juy», que diu treure de sant Ambrós.¹⁶ Però es limita a resumir les primeres tres; diu dels punts quatre i cinc tan sols que ja n'havia parlat, i ni menciona el setè punt. Les idees que sí que exemplifica seran les que més li tenien al cor; per exemple la sisena, sobre la «fretura de dreta entenció» que tenen els oficials de la justícia si procedeixen amb «fúria o ab crueltat» (cf. 703). Com a mostra d'això, conta com Morfeo, rei de Listris (topònim bíblic!), exilià els seus saigs que havien «cremat un hom poch a poch axí com si fos carn de moltó», i decretà una llei que «l'hom no's puxa cremar viu sinó per eretge» i què tot altre condemnat primer s'ofegui, cremant després el cors mort. Eiximenis estava d'acord amb aquell rei Morfeo que «tot oficial de justícia qui... agué a exeguir mort o dar altra pena, que pensàs la pus dolça e menys penal manera que pogués al món» (698).

15. Cap. 695: «(que) lo Dret ha proveït *contra precipites*... dit avem longament en lo *Setèn* libre, en la matèria dels jutges e dels lurs juy»; cap. 702: «Dels juís e dels jutges (havem) parlat pus larch en lo *Setèn* libre... speculativament e subtil; car ço qui ací és dit solament és dit moralment en quant se pertany a preycar —e a instruyr a aquell qui ha a preycar— a aquells jutges»; cap. 703: «veges largament en el *Setèn* libre... ço que ací avem lexat»; cap. 706: «D'aquesta matèria avem parlat largament en lo *Setèn* libre, per què no u cal ací replicar altra vegada».

16. Són prou diferents dels cinc «majors corruptós de justícia» que Cíbales, «hoïdor de la cort del rey Robert de Sicília», expon en el cap. 590.

Elaborant aquest tema, parla en els capítols següents de les circumstàncies que recomanen misericòrdia i indulgència. En el cap. 699 dona molts exemples —alguns els treu del cap. I.4.4 del *Communiloquium*, tot i dient que els té de Valeri Màxim VIII— de com «los passats flixaven en la rigor de les lleis» quan l'una o l'altra de set bones raons ho recomanava.¹⁷ El seu primer exemple de la pietat i *caritas* romana recorda l'alliberament de «Callea, romana dampnada a la mort per fam al càrrec..., que vivia mamant sa filla, qui era letera, qui tot jorn la visitava». Valeri Màxim conta això a V.4.1, sense mencionar el nom de la mare, resumint després la història semblant, però més divulgada, del vell Cimon i de la seva filla Pero.

El cap. 701 demostra el precepte «No és legut pregar per lo criminós», tema ja tractat al cap. 593, intítulat «Cascú se deu guardar de deffendre peccats e mals hòmens». L'*exemplum* en el cap. 701 sobre «Theofastus, rey de Capedòcia..., Jotum, son cavaller..., i Sareto, príncep seu», dit tret de «Titus Livius, *in opere minori*, capitulo XX», és òbviament una invenció d'Eiximenis. Al cap. 703, fra Francesc dona la impressió que Valeri Màxim VI.3 és la seva font per a tres exemples d'extremada crueldat contra condemnats: «Cambisses... los feya vius escorxar; e Lacarus, rey judich, los feya lo cor arrancar; e Pirrus, rey de Roma, los feya a grans turments finir lur vida». Però tan sols Cambises és mencionat per Valeri. No sé ni qui és ni d'on ve *Lacarus*, i dubto que «judic» vulgui dir 'de judea',¹⁸ però crec que en el cap. 297 Eiximenis usa l'expressió errònia «Pirro de Roma» per referir-se al rei —de nom gairebé homònim— Pere (veg. nota 33). Ací, potser, vol fer recordar com aquest va fer matar els rebels unionistes fent-los beure el metall fós de la campana de la Unió.

La influència dels materials reservats per al *Setè* es nota en l'estil dels cap. 705 i 706 (i un cop al cap. 710). En cap altre lloc de la sisena part del *Dotzè*, Eiximenis fa referències exactes a lleis precises, i ací es limita a resumir-les en català. Per exemple: «No deu negun advocar... cridant ne cavillant: III, q. VII, *Si quis*».

17. En el cap. 587 havia explicat que el rei no pot «venir contra furs e patis leguts» (si ho fa «merex deposició»), però pot «relaxar la ley per bé de la comunitat», tenint en compte certes «raonables circumstàncies».

18. Lluís Brines García, autor de *La filosofía social y política de Francesc Eiximenis*, Sevilla, 2004 (també en CD-ROM, i aviat reimprés, en els «Estudis Franciscans») em va suggerir que *Lacarus* podria ser un anagrama de *Carolus*, al·lusió al tirànic rei Carles d'Anjou, criticat als caps. 608-609 i 663 del *Dotzè*.

En els cap. 709 i 710 llegim un resum de cinc consells de Severus sobre com determinar si un testimoni és creïble. En el cap. 711 trobem consells per a innocents que es veuen falsament acusats. Tot el cap. I.5.4 del *Communiloquium* ha passat al cap. 712, amb un error degut, crec, a certa descurança del nostre autor amb detalls bibliogràfics. Joan de Galles escriu: *Ait Gregorius, Moraliū III, super illud Job XXXIX: 'Frustra...'*, i Eiximenis copia: «Diu sent Gregori, XXXI *Moraliū*, sobre aquella paraula de Job: 'Frustra...'.¹⁹

Al cap. 713, Eiximenis canvia de tema. Havia dedicat trenta-tres capítols als administradors de la justícia perquè en sabia molt, havent estudiat ell mateix jurisprudència. Tot i la seva humilitat franciscana, segur que hi havia moments quan pensava que, promogut a abat o bisbe, i nomenat canceller, podria contribuir molt més al benestar humà i social de tot el país; També li hauria agradat, crec, ser nomenat conseller del rei. Dedicava a aquest càrrec vint-i-cinc capítols (713-737).²⁰ Les *Ordinacions* es limiten a detalls concrets, protocolaris —per exemple, sobre on han de seure en la sala del Consell, en quin ordre han de parlar,²¹ com han de rebre ambaixadors, etc.—, excepte en l'apartat que els adverteix del perill de perdre «la llibertat de arguir» si accepten suborns,²² siguin materials, o intangibles, com promeses de serveis, o adulacions. Però el passatge és inintelligible, i no tan sols per culpa de l'editor Bofarull: «Jassia que tres sien acceptacions de dons per los quals la humana natura contre justícia militar es coneguda favor damistats ço és saber adulacio de laor e acceptacio

19. La citació de Gregori comença amb *Plus raptoribus debemus metuere*, traduït amb «Major dolor devem aver de la perdició de les ànimes dels ladres e raptors». El mot llatí *raptores* no ha estat calcat en la versió valenciana medieval del *Communiloquium*, on llegim el binomi «ladres i robadors». Eiximenis introdueix tot seguit un altre binomi amb llatínisme: *res irrationales*: «coses mundanes e irracionables».

20. Parla dels consellers també en el *Terç*, en la secció dedicada als pecats de la llengua, uns dels quals és «dar mal consell». Discuteix allà també les «coses necessàries a bon conseller», afirmant basar-se en Plutarc. En els cap. 371 a 373 del *Dotzè* tracta primer «dels mals consellers dels prínceps», i després dels «bons consellers de la cosa pública».

21. Les *Leges* i les *Ordinacions* (pàg. III), i Eiximenis (cap. 726), estan d'acord que cal fer parlar primer els consellers joves o de menys prestigi, i al rei com a últim, per evitar que tothom repiti les opinions dels més poderosos o famosos (com succeirà durant el Compromís de Casp).

22. El *Communiloquium* dedica el cap. I.8.3 a *De improba munierum acceptione* en general. Eiximenis en parla repetidament, una darrera vegada en el cap. 758, dedicat als curials, però després de poques frases diu que «dir és damunt quant mal és aquest».

corporal de do».²³ Eiximenis sap que tals dilemes ètics no es poden resoldre fixant el límit d'obsequis comestibles a 20 sous, i el de joiells a 10 sous (*Ordinacions*, ed. cit., pàg. 189). Havia dedicat poc abans sis capítols a recomanar que es pagui als funcionaris jurídics un salari prou alt per eliminar la penúria com a justificació d'acceptar dons o de prolongar els plets.²⁴ Les *Ordinacions*, com ja les *Leges*, parlen d'això en el tot darrer capítol —les pàgines que hi segueixen són obvis apèndixs—, fixant els ingressos dels advocats a quatre diners per cada lliure del valor de la cosa en disputa, pagables tant pel demanant com pel defenent, fins a un màxim de 40 lliures barcelonines (ed. cit., pàg. 191).

Joan de Galles dedica als consellers els nou capítols de la seva dinstinció sis. Eiximenis els aprofita tan sols en part. Com ho fa sovint, pren una frase d'una autoritat i dedica a cada sintagma d'ella un apartat o capítol. Ací manlleva a «Tulli, *in secundo Rethorice*» la definició: «Consell és cerquar e enquerir / diligentment / ab hòmens savis e experts / com te deus avisar e proveir en les coses grans esdevenidores, duptoses e perilloses» (713).²⁵ Manlleva al *Communiloquium* algunes citacions i exemples,²⁶ però les dues anècdotes sobre els reis Jaume I i II són, evidentment, d'ell. En la segona, al cap. 719, conta com el primer Jaume explicava, un dia, per què no volia com a consellers ni grans prelats, ni grans barons, ni grans mercaders.²⁷ Amb fina ironia, Eiximenis li fa dir que «el prelat tostemps consella... que les jurediccions

23. Ed. cit., pàg. 189. Enteniu: 'Som susceptibles d'actuar contra justícia si acceptem l'u o l'altre de tres tipus de dons: favors, adulations, obsequis'.

24. Compareu com al cap. 280 Eiximenis havia recomanat que s'installin com a cancellers grans prelats, perquè aquests, «per tal quant han grans rendes, no pendran dons de negun», i com no han a heretar fills, no seran avars.

25. No he sabut localitzar aquesta definició en Ciceró. A la fi del cap. 722, per orientar el lector, Eiximenis repeteix la citació fins a «experts», i els adjectius que havia afegit ell mateix: «conscienciats, temens Déu, verdaders e fermes, secrets e no passionats, mas justs e drets e reposats». A l'inici del cap. 725 repeteix la «darrera part de la dita difinició» (de Ciceró), i al cap. 729 diu treure les mateixes qualitats del «bon conseller» d'una altra font.

26. I podem observar com *Demaratus* en el *De beneficiis* VI.31 de Sèneca esdevé *Damagatus* en el *Communiloquium* I.6.3, i el «gran philòsof apellat Damaschus» en el *Dotzè* 717. També podem observar com dos exemples, contats l'u rere l'altre al cap. II.1 del Valeri Màxim, foren abreujats per Joan de Galles a la fi del cap. I.4.9, mentre que Eiximenis els separa, usant el primer —amplificat— al cap. 717, el segon al cap. 718.

27. Al cap. 737 trobarem un pescater com a conseller, i era el millor de tots. Cf. la nota 11.

del rey sien dades a la Esgleya», però haurà estat d'acord amb el rei que el baró —ço és, la alta noblesa— «tostemps és contra les ciutats... per la paor que los ha», i que «lo mercader... no's cura sinó que puxa guanyar». Jaume manté, i Eiximenis amb ell, que cal «apellar a consell cavallers simples e notables e ancians, qui no han grans baronies, e honrats e famosos ciutadans». Algú li fa observar que no segueix els seus propis consells, atès que «appellava en consell son canceller, qui era prelat, e son vici-canceller, qui parlava ab una bocca ab lo canceller, e après son mestre racional e son tresorer e escrivà de ració, e sos camarlenchs e sos promovedors» (compareu el llistat en les *Ordinacions*, pàg. 186).

Amb certa astúcia, Eiximenis lliga en els cap. 720 i 721 dues citacions bíbliques, l'una aconsellant que el rei «aja sos consells ab los seus... e no ab estranys» (*Eccl.* 8,21), l'altra per recordar que «manà nostre senyor Déu als jueus que lo rey que elegirien que fos de lur nació matexa e no estrany» (*Deut.* 17,15).²⁸ Escrivint això quan Joan I no tenia encara un fill hereu, ¿tenia alguna premonició del que passarà l'any 1412? Més aviat fa ressò al que deia el poble, al qual Vicent Ferrer voldrà fer entendre que el seu nou rei, Fernando de Antequera, no els era realment «estrany», atès que havia estat engendrat quant els seus pares viatjaven per València.²⁹

En el cap. 723, Eiximenis torna a la definició de 'consell' feta, segons ell, per Ciceró i escriu el que li passa pel cap sobre el tema de «proveir en les coses... duptores e perilloses». Fa semblant d'introduir una nova font, les «Amonestacions que Pipinus, rey de França, tramès a son fill Carles Maynes sobre la ordinació de sos consells» (726-727), però es tracta més aviat d'informació que havia après en manuals de retòrica, com els d'Aristòtil i de Ciceró, citats i recomanats aquests al cap. 734 i 735, o en el *Tresor* de Brunetto Latini, usat al cap. 735.³⁰ El lector modern perd una mica la paciència, però el públic medieval trobava probablement ben útil el cap. 736, que contesta a la pre-

28. Sorprén que no citi el text llatí. L'Eclesiastès havia dit *coram extraneo ne facias consilium*, 'en presència d'un estranger'. Eiximenis no ho calla que Déu donà l'ordre de no *alterius gentis hominem regem facere* als jueus, però la manera com lliga les citacions, i com divideix i intitula els capítols, mostra que voldria fer acceptar l'ordre diví a la Corona d'Aragó.

29. Veg. R. MENÉNDEZ PIDAL, *El compromiso de Caspe*, introducció a *Historia de España*, vol. 15, Madrid 1964, reed. 1996, pàg. CXXXI.

30. Es mou en el mateix cercle de fonts el tractat anònim *De providència sobre consell*, preservat en tres manuscrits inèdits. Comença amb una altra definició de 'consell' dita treta de Ciceró.

gunta «Què farà lo conseller a qui, per son desastre, no ocorre neguna raó soptosa a provar ço que diu?» (Solució: deu recórrer a les famoses set preguntes heurístiques recomenades ja per Quintilià: «*cur, quis, quid, quo modo, quando, ubi, occasio*», completades (per Eiximenis?) amb «*quibus* [falta *auxiliis*], *quo non, eventus*»).

Són precisament les repeticions en aquesta subdivisió que ens mostren les preocupacions del nostre frare, i els greuges dels seus conciutadans. Així, al cap. 723, conta com l'«efeminat» rei Odolant de Lìbia «revocava a instigació de sa muller» sovint el que havia estat decidit pel Consell.³¹ Els pares del regne, doncs, «en lurs Corts generals», determinaren que una decisió que concerna «la salut de la cosa pública..., que l'agués tantost a exeguir aytal conseller qui era principal». En el cap. 728 llegim que «Ocllandus, jurisconsultus de Roma, en les seves *Odicions*»,³² aconsellà que «Si lo príncep, après conclusió del Consell, lo empatxa..., aquells consellés a qui és comanada la execució lo deuen requerir... que ell no dega empatxar la salut de la cosa pública... E si ell no vol hoir ne obeir... que sia request de anar a les Corts».

El Camerlenc és el segon oficial principal en el llistat d'Eiximenis, i també segons les *Ordinacions*. Joan de Galles li dedica un sol capítol, el I.7.1. Pere III insisteix en la «contínua assistència» del camerlenc al seu costat, dia i nit (pàg. 62). Fins i tot deu acompanyar-lo a l'excusat: «(deu) en los secrets de natura entorn estar» (pàg. 63). Al cap. 738, Eiximenis repeteix el mot 'secret' sis vegades, però primer és menys precís —el camerlenc «li és pus ajustat en los lochs pus secrets» (doncs, també la cambra on dorm, sols o acompanyat)—, després hi dóna un sentit psicològic: «e sap sos personals defalliments e misèries e malalties secretes». Amb raó en dedueix que el camerlenc «té lo rey en son puny». Comença el cap. 739 constatant: «Si lo príncep és bo, lo camerlench qui és bo e ab bon seny pot fer ço que's vol d'ell». El camerlenc deu pensar sempre «com porà profitar per ma del rey a la cosa pública», l'ambició de tota la vida d'Eiximenis.

El cap. 739, crec, és un excellent exemple de com, a vegades, el nostre autor, usant noms i dates encoberts, divulga conviccions seves arriscades o coses que hauria de conservar secretes. Conta que, «segons la història oriental», el rei

31. ¿Allusió a Joan I —el qual 'udolava' durant les seves migrancies?— i a Violant de Bar? D'altra banda, el cap. 760 fa pensar en les relacions difícils entre Sibilla de Forrià i el seu fillastre Joan.

32. ¿Error de copista per *Ordinacions*, o joc de paraules, amb ressó de 'odi'?

Ermel de Lusa tenia un camerlenc, «qui en lur lengua s'apella *lirat*», apellat Eliel, el qual «féu un tractat de consellar als prínceps». El llarg cap. 740 fin-geix resumir cinc consells d'aquell tractat, però són idees que ja hem trobat en pàgines anteriors (per exemple, que no s'acceptin suborns). A la fi del capítol aprenem que

Aquesta ordinació e informació de camarlenc féu transportar Archadi, emperador de Roma, de caldeu en latí, en son temps, e la's feya legir davant sovín, car gran plaer hi trobava. E amà molt lo dit Eliel, qui morí missatger del dit rey, aquí en Roma, regnant lo dit emperador, ço és en l'any de nostre Senyor CCCLXXXVII; e fo soterrat en les turmes dioclesianes, ab gran solempnitat, segons que posa la dita història.

En un altre lloc presento els arguments que em fan creure que Eiximenis es refereix ací, en clau, al trasllat de les *Leges palatinae* de la 'oriental' illa de Mallorca a Barcelona, on el rei Pere —mort l'any MCCCCLXXXVII— les féu traduir.³³

Els cap. 741 a 745 tracten del «real execudor de justícia... que nos appellam 'alguatzir'». Eiximenis, de nou, ens envia per més detalls al *Setè* volum del *Cristià*, on «longament és tractat de penes justicials e de lurs ministres». Les *Ordinacions* donen molts detalls, per exemple sobre com distingir «causes grans», prerogativa del Consell, de «causes poques», espatxades pels agutzils. Eiximenis es concentra en les qualitats humanes i cristianes que deurien haver aquests, incloent-hi «gràcia i cortesia» en el tractament, físic i verbal, dels presoners (744).³⁴ Fins i tot suggereix que si el rei mana «en fúria o per males informacions... pendre aquells qui no són de son for..., o matar aquells que no pot ne deu, [que deuen] dar dilacions..., o secretament encautar la part que's luny o que fusca» (741).

33. Vegeu el meu estudi citat a la nota 2. Observeu que, igual que Pirro no era «rei de Roma» (veg. el meu estudi «El rei Pirro de Roma en el *Dotzè del Cristià* de Francesc Eiximenis. Crítica encoberta de la política sarda del rei Pere de Catalunya», *Anuario de Estudios Medievales*, 25.2 (1995), pàgs. 647-657), Arcadi no era emperador a Roma, sinó a Constantinoble. Amb la invenció que 'camerlenc' es diu, en caldeu, *lirat*, Eiximenis sembla burlar-se de les ganes del Cerimoniós de canviar els títols de tota una sèrie d'oficials seus: de 'mestre de la cavalleria' a 'conestable'; de 'cambrer major' a 'camerlenc'; etc. Les *Leges* havien estat portades a Barcelona pel camerlenc mallorquí Lópe López, amb els inicials L i L.

34. La insistència d'Eiximenis que l'agutzil no és simplement un botxí sense maneres i educació ha estat observat darrerament per Manuel PELÁEZ, «Jueces, abogados y notarios en el pensamiento de Francesc Eiximenis», dins *Études en hommage à Renée Martinage*, ed. per S. Dauchy, 2000, pàgs. 9-15.

Eiximenis dedica un sol capítol, el 746, al Majordom. Un cop més ens vol fer creure que es basa en una font antiga, ací un text escrit per «Leuterius, yconomus de Valentinià». Sorpren que el nostre frare, en general enemic de modes estrangeres, posi com a darrer consell d'aquest que el majordom s'informi dels «estils e maneres de tinells dels altres prínceps del món» i que n'importi els millors. Insisteix en què el majordom deu assegurar-se que la farmaciola en el menjador reial estigui sempre ben provista de «pedres precioses..., lengües de serps specials..., empromptes celestials..., triaga i metridat», antidòts sobre els quals el nostre frare –ell mateix ni supersticiós ni crèdul, però ple d'interessos dignes d'un folklorista i d'un psicòleg– tenia molts coneixements, els quals li hauria agradat poder fer servir a la cort.³⁵

El cap. 747 tracta de dos oficials: el Mestre racional i l'Escrivà de raó. Eiximenis diu que no li cal fer-ne «lonch tractament..., per tal quant [el primer] no ha fer sinó hojr lo compte dels altres».

Sobre el Tesorer té més a dir (748-755). El *Communiloquium* li dedica tan sols el cap. I.7.2, resumint-hi la falla d'Esopi sobre les queixes dels membres del cors contra l'estómac. Eiximenis afirma haver-la trobada en el *Policraticus* IV.30 de Joan de Salisbury, la font de Joan de Galles (751). En els cap. 752 a 755 resumeix les opinions defensades durant una disputa tinguda a Barcelona davant el rei Jaume el Just i Guillem Ramón de Montcada.³⁶ Afirma que, segons li havia contat un «notable hom qui fo present en totes les dites coses», Pere de Queralt parlava en contra de clergues o prelats com a tesorers, i Ermengol, comte d'Urgell, en contra de jueus.³⁷ Un noble d'Aragó –«lo nom del qual vull ací callar»– mantenia que homes castrats farien bons tesorers, però el va contradir l'infant Jaume, el «Patriarcha de Jherusalem». Aquest defensava l'opinió –molt del gust de fra Francesc– que cavallers tampoc no serveixen per a aquest ofici, i va donar fi a la disputa

35. Vegeu la meua ponència «¿És veritat que Francesc Eiximenis "inventava autors, títols de llibres, i noms de reis i d'altres persones" i que patia d'una "ingenuïtat i credulitat sense límits"?», *Actes del Tretzè Congrés de la AILLC* (Girona 2003), en premsa.

36. Els personatges mencionats són històrics. Però, potser, cal veure darrera l'allusió a un informador (molt vell!) i el callament del nom del noble d'Aragó la mestria retòrica de l'autor.

37. Sobre jueus com a tesorers reials vegeu David VIERA, «Sant Vicent Ferrer, Francesc Eiximenis, i el pogrom de 1391», dins *Actes del sisè colloqui de la NACS*, Barcelona 1992, pàgs. 243-254, i «The treatment of the Jew and the Moor in the Catalan Works of Francesc Eiximenis», *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, 9.2 (1985), pàgs. 203-213.

recomanant que es contractin «notables ciutadans», atès que aquests «són pus savis que los cavallers, en quant abiten tostemp en ciutats notables, on veuen e oen e ligen més que no fan los cavallers, qui comunament estan defora, en los lurs lochs poch, entre pagesos e gent simpla».

Amb el cap. 755 acaba la part del *Dotzè* dedicada als oficials de la cort. Eiximenis prepara la fi de la secció fent recordar a l'infant al rei que «tres officis avets en vostra cort assenyalats e principals..., ço és, canceller e camarlench..., e tresorer». Fra Francesc, doncs, pot «exquivar prolixitat de paraules» atès que «dels altres, menuts e menors officials..., lur ordinació està sots aquests que avem dits». Amb tot i això, inspirat pel *Comuniloquium* I.8.1-7, ell també afegeix un apèndix sobre les dolenties i misèries dels curials, paràsits oportunistes dels grans senyors. Manlleua del gallès poc més que el llistat dels *vicia*, però passa de set misèries a vuit, i de set capítols a quatorze (756-769). Comença allistant tres llibres que parlen d'aquest tema, però divulga sobretot opinions pròpies, atribuint-les, com ho fa sovint, a d'altres. Seguint aquest estratagema, s'atreveix a escriure, a la fi del cap. 758, que l'abat Zacaries havia anunciat a l'emperador Maurici a Alexandria: «Verament, temps serà [quan] Déus no soferrà pus prínceps, tant han ells e lurs curials mal usat del regiment a ells per Déu comanat. (... Temps serà) que lo poble regirà e senyorejarà si matex, per tot lo món».

Sembla que li costa, a Eiximenis, donar per acabada la sisena part del *Dotzè*. Afegeix una vuitena misèria dels curials, treta, diu, de «Hugo, en lo segon sermó d'avent»: «Fan de la nit dia e del dia nit» (768). Al capítol següent transcriu el consell de cert «Lactanus, escrivent al rey de Hirlanda» que cal evitar curials que són «hómens difamats ne scelerats, ne orats ni ribalts, ne desesperats ne cruels..., (ne) falsaris e legoters». Podria ampliar cadascun d'aquests mots, però es limita a dir «axí com damunt és dit». És que s'ha recordat de tot un altre grup de gent a la cort que poden tenir una influència nefasta sobre el rei: falsos profetes, astròlegs, alquimistes, i «aquells qui dien que veen grans visions e'n fan offici», i els dedica quatre capítols. Al cap. 772 conta una sorprenent experiència personal d'una manera que provocarà a certs oients i lectors a demanar-li més detalls. Afirmar que un «gran doctor theòlech» li havia permès observar com «fer aur e argent no requer treballs ne grans processos», però afegeix que li està prohibit dir més (772).

Per acabar

Tots els manuals medievals sobre el *Regiment dels prínceps* dediquen una secció als oficials de la cort. Eiximenis n'haurà llegit al menys tres —el d'Egidi Romà, de Vicent de Beauvais, i de Joan de Galles—, però el que tenia sobre la seva taula era el *Communiloquium* del darrer. N'imità l'estructura, en manllevà citacions, però no en transferí al *Dotzè* ni una quarta part del contingut. Si el seu propi text ha sortit deu vegades més llarg, és que era un mestre de l'*amplificatio*, que havia acumulat moltes notes en les biblioteques dels convents per on havia passat viatjant per Europa, que tenia molta experiència personal de la vida a les corts del rei Pere i dels seus infants. Li hauria agradat, crec, servir, ell també, a la cort, però la seva carrera política i eclesiàstica —promoció a abat o bisbe i, després, a conseller reial o canceller— sembla haver estat bloquejada, potser a causa del seu antimonarquisme, no prou callat.³⁸ Tot el projecte del *Cristià*, i sobretot del volum *Dotzè*, es pot considerar un esforç de fer-se escoltar pel rei i dels seus possibles successors (entre els quals Alfons, duc de Gandia). Eiximenis els vol fer veure, també referint-se freqüentment a volums encara per escriure, que té molts coneixements que els podrien ser útils. Però, què faria, un cop cridat a la cort? No dóna la impressió que vol combatre el *status quo* de les institucions del seu temps. Ell creu que és més fàcil resoldre situacions insostenibles amb astúcia, la *bona* astúcia, inspirada en virtuts cristianes. No faria campanya que es canviïn les lleis que prescriuen que el condemnat s'ha de cremar, però suggereix que primer es mati «de la manera pus dolça», cremant després el cors mort.

Aquesta mena de 'solucions' ens podrien semblar una mica ingènues, d'altres fins i tot perilloses. Estem d'acord que tot bon cristià deuria arriscar-se a contrarestar ordres cruels que el rei havia cridat «en fúria», però és ingenu recomanar a l'agutzil que deixi escapar presoners il·legalment o injustament incarcerrats. D'altra banda, Eiximenis creu que la gran majoria de les condemnes a mort són justes i que defensar «mals hòmens» i rogar pels condemnats és un pecat (592s i 701). En aquest respecte conta una anècdota que haurà fet riure els seus conciutadans, però que a mi m'horroritza:

38. Per una antologia de diatribes contra regents roïns vegeu el meu estudi «Eiximenis i la creença dels cerlitans que "cap rei es salvarà"» (*Dotzè* 123, *Pastorale* 36, *Vida de Jesucrist* 4:57), *Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, Castelló 2004, pàgs. 495-515.

Lo rey en Pere d'Aragó, quant veyá que algun gran hom lo pregava per algun scelerat qui fóra en la presó, tantost feya senyal especial a son algotzir que'l matàs ans que l'hom qui'l pregava se partís d'ell; e lavors lo rey atorgava l'om al suplicant, e entretant tenia'l a noves. E lo suplicant, partint-se del rey, cuydava aver impetrat l'om, e puyt trobava que ja era mort. E quant lo dit rey sabia la dita mort, deyen que deya a Déu: Gràcies te fas, Senyor, quant m'as endreçat en ma justícia que per prechs no la aja aüda a lezar! (592).

És un fet demostrat que fra Francesc havia influït sobre la legislació dels jurats de València.³⁹ Per ser que informes d'ell, orals o escrits, haguessin estat tinguts en compte a la cort reial.⁴⁰ Quant a la sisena part del *Dotzè*, el seu impacte concret i tangible probablement havia estat ben minso. Però crec que el poble que escoltava o llegia aquests capítols, com els agermanats del 1520, hauria afirmat que els semblaven pertinents, justs, útils, i de lectura recomanable a tots els poderosos del país. Avui ens interessen sobretot com a mirall de les moltes qualitats humanes del fascinant frare franciscà, del seu 'seny' pragmàtic, de les seves intuïcions psicològiques, de la seva dedicació entusiasta a l'amillorament de la vida —externa i interna— dels seus conciutadans, i del seu extraordinari talent d'escriptor.

39. Veg. Andrés IVARS, *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia*, reed. per Pere Sanronja, Benissa, 1989. Un exemple (pàg. 229): En el cap. 377 del *Dotzè*, Eiximenis proposa que distinguin els «vers pobres» dels «ribalts celerats qui... no volen treballar» gràcies a un «senyal públic, així com segell de plom, penjat al coll». El 14 de juliol 1395, el Consell de València ordenà que ningú «no gos mendicar... sens special licència e senyal de plom penjant al coll».

40. Jill WEBSTER, a «Francesc Eiximenis on Royal Officials», *Mediaeval Studies*, 31 (1969), pàgs. 239-249, mostra que el cap. 238 del *Dotzè*, dintre de la part dedicada a l'organització militar —no regulada per les *Ordinacions*— és gairebé idèntic amb un edicte del rei Pere, datat a València el 25 de setembre 1386, sobre el conestable. Crec que Pere hi va aprofitar un informe d'Eiximenis.